

В исследованиях становления самодетерминации Е. Р. Калитиевской и Д. А. Леонтьева были эмпирически выделены компоненты личностного потенциала, высшим проявлением которого является самодетерминация. В нашем исследовании удалось с опорой на корреляционный и факторный анализ выделить те факторы, которые влияют на компоненты самодетерминации.

Ключевые слова: самодетерминация, автономия, свобода, ответственность, подростковый кризис, родительское воспитание.

A. S. Bastrakova

THE INFLUENCE OF SELF-DETERMINATION FORMING FACTORS ON OTHER COMPONENTS OF ADOLESCENTS' PERSONALITY POTENTIAL

This article is devoted to studying the influence of factors connected with the formation of self-determination, such as gender, family type and parental attitudes, on the personality potential components (vitality and meaningfulness of life). Studying the self-determination formation as the highest level of the personality potential Ye. R. Kalitiyevskaya and D. A. Leontyev have empirically selected other components of personality potential such as vitality, meaningfulness of life, etc. The self-determination is the ability to feel and realize our own behavior in terms of free choice despite objective environment constraints or unconscious influence of interpersonal processes. Studying the self-determination formation and its resources will create an opportunity to use the knowledge gained to organize training programs to enhance the degree of freedom. In our research based on correlation and factor analysis we managed to mark out the factors that affect the components of the self-determination and that do not affect the ones. The obtained data indicate that the selected factors of the self-determination formation (except gender identity) significantly affect the other components of the personality potential. The factor of the full family (family including both father and mother) influences the self-determination formation. Specifically, the adolescents from intact families have higher satisfaction with the process of life, have higher locus of the life control and index of life meaningfulness. Indicators of life satisfaction, locus of causality, vitality, personal maturity, ego maturity do not depend on the type of a family. As for the influence of parental attitudes, the distinguished three factors that influence the components of the personality potential, namely there are the latent factor of infantilization conflict that undermines the sense of the life meaningfulness and the pleasure of it, the lack of educational influence that affects the sense of satisfaction with life and vitality of the child and the latent authoritarianism factor that increases the life satisfaction, vitality and the life meaningfulness.

Keywords: self-determination, autonomy, freedom, responsibility, adolescent crisis, parental upbringing.

Подано до редакції 08.09.2014

УДК: 159.9/053.6+008

В. О. Булгакова

РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ І СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ПІДЛІТКІВ

Проведене дослідження було спрямоване на визначення рівня розвитку правової культури і соціально-психологічної адаптації. Дослідження проводилось в трьох групах оздоровчого табору «Молода гвардія», досліджувані – підлітки у віці від 12 до 16-17 років. Був проведений кореляційний аналіз, який виявив, що «прийняття інших» позитивно корелює з трьома оцінками правової культури (самооцінка правової культури; групова оцінка правової культури; інтегральна оцінка правової культури). Високий рівень правової культури відповідає також таким показникам соціально-психологічної адаптації як «інтернальність» і «прагнення до домінування». Більш високі показники за шкалами «прийняття інших» і «інтернальність» виявились в групі, в якій переважна кількість досліджуваних була у віці 15-17 років.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація; рівень розвитку правової культури; «прийняття інших», «інтернальність», «прагнення до домінування».

Процес становлення особистості молодшої людини як члена суспільства включає формування її правової культури. Розглядаючи питання поняття «правова культура», її складові і функції, які вона виконує, науковці зазначають, що правова культура є складовою загальної культури як суспільства так і особистості. Вона як різновид загальної культури представляє собою систему цінностей, накопичених людством в галузі права, і нале-

жить до правової реальності даного суспільства. Правова культура характеризується ступенем розвитку і юридичної захищеності прав і свобод особистості, ідеальності нормативного регулювання суспільного життя, рівнем правової свідомості суспільства, станом правопорядку і засобом його підтримання [10].

Вчений С. В. Соколов виділяє такі функції культури, «через які можна розглядати механізми соціальної регуляції:

1. освоєння і перетворення світу;
2. комунікативна;
3. сигніфікативна;
4. накопичення і збереження інформації;
5. нормативна;
6. захисна;
7. проєктивної розрядки.

Всі ці функції уособлюють в собі похідні культури: систему цінностей, норм, інститути соціалізації, засоби навчання та виховання. Ці функції є імперативами, якщо людина хоче бути соціальною, культурною та розумною» [8].

Виходячи з визначення функцій культури, ми звертаємо особливо велику увагу на нормативну і захисну функції, які є найбільш важливими в визначенні правової культури і вважаємо, що правова культура є залученням особистості до соціальних (міжіндивідуальних) стосунків, а також – частиною соціально-специфічних властивостей особистості та її власного досвіду.

На нашу думку, рівень розвитку правової культури пов'язаний з рівнем розвитку особистості до соціально-психологічної адаптації, до активного пристосування індивіда до соціального середовища. «Швидкість і ефективність соціальної адаптації залежить від особливостей впливу індивіда на соціальне середовище, участі в спільній діяльності, потреб і мотивів поведінки та від соціальної ролі. Неадекватна поведінка індивіда у соціальному середовищі сформована на неправильному уявленні про себе і свої можливості та призводить до порушення соціальної адаптації.» [9, с. 11-12].

Д. Н. Дубровін зазначає, що соціальний аспект адаптації означає пристосування людини до існування в суспільстві у відповідності з вимогами цього суспільства і власними потребами, мотивами, інтересами [5, с. 65].

Вчені, розглядаючи напрямки дослідження проблеми адаптації, вважають важливим вивчення загальних проблем соціальної адаптації як специфічної форми соціальної активності особистості [7, с. 5].

Цей автор визначає адаптацію як системну відповідь організму і психіки на травмуючу і багатократну дію чинників середовища, пов'язану з перебудовою механізмів гомеостатичної регуляції щодо формування функціонального забезпечення життя і діяльності відповідно до нових, змінених умов середовища.

Розглядаючи адаптацію і творчість за їх змістовними характеристиками, професор В. М. Ямницький приходить до висновку, що «процеси адаптації і творчості є різними за своєю сутністю типами активності, мотивацією та потребами, якими вони спричиняються». Проте, «актуалізація адаптаційної активності людини – обумовлена включеністю у соціальні зв'язки та діяльність системна якість, відома в психології як „особистість“, тоді як полем виявлення її творчої активності є індивідуально-, соціально-, та загальнозначуща реалізація індивідуальності. Як впливає з результатів психологічного аналізу

кожного з феноменів, окремі змістові і процесуальні характеристики феноменів адаптації та творчості містять спільні риси» [11, с. 34].

В. М. Ямницький вважає також, що центральною ланкою процесу соціально-психологічної адаптації є продуктивні взаємодії. Її можна вважати за центральну ланку психологічного механізму адаптації [14, 2002].

Існує кілька сучасних підходів до проблеми (поняття) соціально-психологічної адаптації особистості. Провідною є концепція «людина, яка змінюється у мінливому світі». Дуже цікавим є розуміння адаптивності за двома критеріями – зовнішнім та внутрішнім (О. Н. Жмиріков, І. К. Кряжева, А. А. Налчаджян, А. А. Реан). Зовнішній – пристосування до вимог середовища. Внутрішній – стан загального психологічного благополуччя, комфорт, суб'єктивна задоволеність власною позицією, сприятливе соціальне самопочуття [13, с. 85].

З позицій системного підходу сутність процесу соціально-психологічної адаптації полягає в тому, що він є особливим типом взаємодії, під час якої досягається мета координації вихідних протиріч кожної з систем внаслідок зміни характеристик їх початкового стану [13, с. 86].

В теперішній час відбуваються значні зміни у вітчизняному культурному середовищі. Підрастаюче покоління дуже чутливо реагує на ці зміни. Як стверджує О. Д. Алферов, в останні десятиліття спостерігається поглиблення кризи самооцінки. В. Д. Ямницький вважає, що це є причиною ускладнення і гальмування процесу соціально-психологічної адаптації підлітків в сучасному світі [12, с. 94-95].

Іншої думки дотримуються такі дослідники, як О. Ю. Браткова, О. Б. Дударенко, Р. В. Теклюк, І. В. Сергета, які на основі проведеного ними дослідження в сучасних загальноосвітніх закладах прийшли до висновку, що рівень соціально-психологічної адаптації учнів старших класів відповідає середньонормативному ступеню вираження соціально-психологічної адаптації [2, с. 42].

Проблема соціально-психологічної адаптації сьогодні привертає широке коло дослідників. Розглядаючи її, автори досліджують і аналізують різні спектри адаптивності особистості. Так, О. О. Вельдбрехт на основі проведених досліджень приходить до висновку, що «висококreatивні індивіди є менш пристосованими та менш благополучними порівняно з особами, котрі мають середній творчий потенціал, але при порівнянні із низькокreatивними особами такі відмінності зникають» [3, с. 17].

Велику увагу науковці, які досліджують проблему соціально-психологічної адаптації, приділяють вивченню особистісних властивостей людей, які проявляють здатність до адаптаційного потенціалу. До них А. М. Богомолів відносить такі компоненти: «енергетичний, когнітивний, інструментальний, творчий, мотиваційний і комунікативний».

«Енергетичний» пов'язаний з особливостями темпераменту людини. «Когнітивний» включає в себе знання. «Інструментальний» включає в себе засоби, навички, вміння. «Творчий» – здібності, здатність до творчого вирішення адаптаційних задач, які виникають. «Мотива-

ційний» – ієрархія мотиваційної сфери, допитливість, інтереси і схильності, напруженість мотивації. «Комунікативний» – комунікативні особливості особистості, система відносин [1, с. 70-71].

В своєму дослідженні О. В. Кузнецова звертає увагу на психологічні характеристики адаптивної особистості, яка визначає певні риси особистості, які її характеризують [6, с.278-283].

Дослідники звертають увагу на те, що в умовах дитячих оздоровчих таборів часто виникає проблема адаптації дітей до нових для них умов життя. А. А. Данілков в своїй роботі висловлює думку, що дуже необхідно в умовах дитячих оздоровчих таборів є спеціальна робота вожатих, психологів і психологів-тренерів щодо адаптації дитини до дитячого колективу, а також щодо корекції емоційних станів дітей. [4, с. 97]

З бесіди, яку ми провели з психологом, що працює в дитячо-оздоровчому таборі «Молода гвардія» м. Одеси, з'ясувалося, що туди приїждять діти як з інтернатів, так і з благополучних і неблагополучних сімей. Зараз серед дітей, які приїхали до табору, є частина дітей з Донбасу. Все це робить процес адаптації дуже складним. Рівень вихованості цих дітей, зокрема, в правовій сфері, є різним.

Ми поставили перед собою мету: визначити взаємозв'язок між рівнем правової культури і рівнем соціально-психологічної адаптації підлітків.

Дослідження було проведено в дитячо-оздоровчому таборі «Молода гвардія» м. Одеси серед старших підлітків в трьох групах. Всього в дослідженні прийняли участь 69 підлітків, з них 21 хлопчик і 51 дівчина. Вік досліджуваних від 12 до 17 років: у 4-й групі – 7 хлопчиків і 19 дівчат, з них одна дівчинка 12 років, решта старші за неї: четверо підлітків мають 13 років, четверо – 14 років, 12 підлітків – 15 років, троє мають 16 років. У 5-й групі – 8 хлопців і 17 дівчат, з них 6 підлітків мають 15 років, 18 мають 16 років і один – 17 років. В 13 групі – 6 хлопців і 15 дівчат, з них 3 мають 14 років, 9 підлітків мають 15 років і 9 – 16 років.

Для дослідження соціально-психологічної адаптації ми використали методику К. Роджерса і Р. Даймонда (питальник СПА), який нараховує 101 твердження, на які у бланку для відповіді проставляється один з семи варіантів оцінок, що пронумеровані цифрами від «0» до «6». У відповідності з інструкцією досліджуваний має обраний ним варіант відповіді відмітити в бланку для відповіді в клітинці, яка відповідає порядковому номеру висловлювання. Після того як досліджувані відповіли, підраховується кількість балів, які відповідають 8 шкалам:

1. адаптивність – дезадаптивність;
2. брехливість;
3. прийняття себе – неприйняття себе;
4. прийняття інших – неприйняття інших;
5. емоційний комфорт – емоційний дискомфорт;
6. внутрішній контроль – зовнішній контроль;
7. домінування – не домінування;
8. ескапізм – відхід від проблем.

Після проведення підрахування проводиться інтерпретація за допомогою формул, де встановлюється рі-

вень 6 основних показників: «адаптація», «самоприйняття», «прийняття інших», «емоційна комфортність», «інтернальність», «бажання домінувати».

Для дослідження рівня розвитку правової культури мною під керівництвом академіка О. Я. Чебикіна була розроблена шкала, яка спрямована на визначення рівня вираженості правової культури досліджуваних юнацького віку.

При плануванні та проведенні емпіричного дослідження ми виходили з того, що рівень обізнаності та певний життєвий досвід, який віддзеркалюється у поглядах, ставленні молодих людей до різних аспектів їхньої діяльності та оточення, утворює психологічне підґрунтя розвитку правової культури. Згідно із наведеним, необхідно було визначити особливості уявлень досліджуваних осіб про правову культуру взагалі та її певні ознаки зокрема, і при необхідності прийняти рішення стосовно її психологічної корекції із застосуванням адекватних психолого-педагогічних засобів як в умовах спеціальних занять, так і в реальних умовах навчально-виховного процесу учбового закладу.

В цілому, запропонована шкала дає змогу визначити рівень правової культури на основі самооцінки та експертної оцінки. Згідно із інструкцією досліджувані мали на одному аркуші ставити своє ім'я та оцінювати самих себе за 5-ти бальною шкалою: а) 5 балів (дуже висока правова культура) – характеризує людину як таку, що володіє різносторонніми знаннями у сфері права, чітко дотримується їх у всіх сферах своєї діяльності та прагне поповнювати ці знання; б) 4 бали (висока правова культура) – характеризує людину, що володіє знаннями про норми правової культури, що регламентують її поведінку в основних видах діяльності, і яка прагне їх дотримуватися; в) 3 бали (середня правова культура) – характеризує людину, що розуміє основні норми правової культури, яких вона не завжди дотримується; г) 2 бали (правова культура нижче середнього) характеризує людину, яка має уяву про норми правової культури та дотримується їх, коли їй це зручно (вигідно); д) 1 бал (низька правова культура) характеризує людину, яка має поверхневе уявлення про правову культуру та не вважає її важливою для своєї поведінки.

На другому аркуші був представлений список групи досліджуваних, які мали певний період спільної взаємодії. При цьому всім їм потрібно було анонімно поставити оцінку кожному члену групи за цією ж шкалою. Таким чином визначався бал правової культури як самого себе, так і кожного члена групи.

При обробці одержаних результатів за шкалою складалася таблиця з трьох колонок, де навпроти кожного імені в одну колонку ставилась самооцінка, в другу виводився середній арифметичний бал рівня вираженості правової культури кожного члена групи за анонімними анкетами (експертна оцінка), а в третю – інтегральний бал, який виводився як середній арифметичний бал між експертною оцінкою та самооцінкою.

В таблиці 1 представляємо результати, отримані за методикою «Визначення правової культури».

Таблиця 1

Зведені результати дослідження рівня розвитку правової культури (середньоарифметичні дані)

Номери груп					
13		4		5	
Дівчата	Хлопці	Дівчата	Хлопці	Дівчата	Хлопці
3,53	3,49	3,46	3,93	4,85	4,94

Представлені результати свідчать про досить високий рівень розвитку правової культури у дітей. Проте, у представників різних груп рівень розвитку правової культури різний: у хлопців і дівчат 5 групи рівень розвитку правової культури найвищий – у дівчат і у хлопців він майже доходить до п'яти балів. У 5 групі відпочиває більша кількість підлітків (в порівнянні з 4 і 13 групами) старшого віку. У дівчат 4 групи рівень розвитку правової культури доходить май-

же до трьох з половиною балів, а у хлопців – майже до чотирьох балів; у представників 13 групи рівень розвитку правової культури доходить до 3,5 балів. Значимо, що в цій групі відпочиває більша кількість підлітків, які мають менший (в порівнянні з досліджуваними 4 і 5 груп) вік, що і пояснює більш низький рівень розвитку правової культури, який виявився в них.

Представляємо результати цього дослідження у вигляді діаграми.

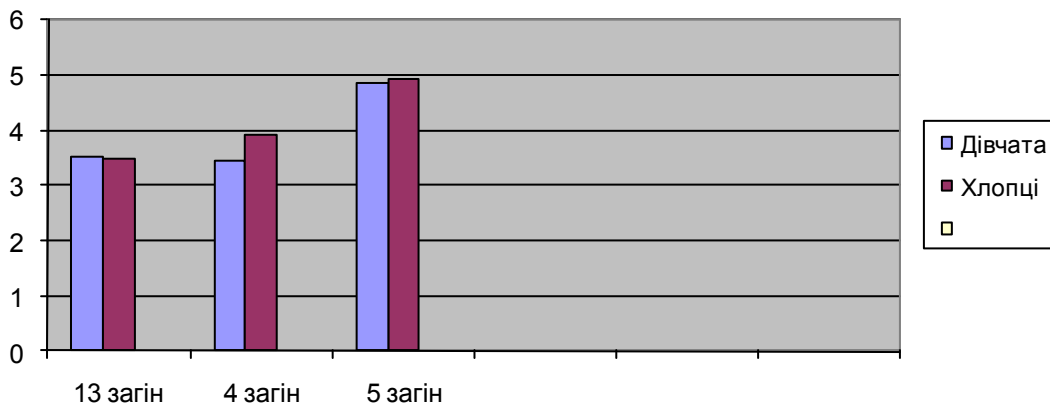

Рис. 1 Діаграма зведених результатів дослідження рівня розвитку правової культури в трьох групах табору «Молода гвардія»

З нашої бесіди з психологом та вожатими з'ясувалися характеристики цих трьох колективів за такими показниками: дисциплінованість, добре ставлення один до одного, хороші комунікативні зв'язки, швидке пристосування до режиму роботи табору і, зазвичай, добрий настрій, спільне проведення досугу та відпочинку. Найкраще проявили себе за цими показниками члени 5 групи. В 4 групі виявилися окремі

порушники дисципліни та кілька підлітків, які трималися осторонь від інших хлопців і дівчат і не завжди знаходили з ними спільну мову. 13 група не сформувалася як єдиний колектив. Кожен з дітей тримався осторонь від інших.

В таблиці № 2 ми представляємо результати діагностики соціально-психологічної адаптації за методикою Роджерса – Даймонда (СПА).

Таблиця 2

Результати діагностики соціально-психологічної адаптації за методикою Роджерса – Даймонда (СПА) у підлітків трьох груп табору «Молода гвардія»

Група	Стать	Адаптація	Самоприйняття	Прийняття	Емоційний	Інтернальність	Домінування
		A	S	інших L	комфорт E	I	D
13 група	Дівчата	76,9%	78,66%	69,85%	62,8%	67,76%	48,33%
	Хлопчики	70,75%	76,42%	66,16%	66,33%	67,66%	53,66%
4 група	Дівчата	84%	79,44%	65,31%	60,75%	65,16%	47,31%
	Хлопчики	65,64%	80,71%	68,36%	63%	71,86%	59,71%
5 група	Дівчата	66,85%	75%	71,68%	62,41%	68,09%	53,44%
	Хлопчики	65,25%	77%	70,75%	62,75%	72,37%	67,5%

Аналізуючи результати, представлені в таблиці 2, ми бачимо, що є певні відмінності між даними, одержаними у представників 13, 4 та 5 груп. Так, наприклад, за шкалою «Адаптація» та «Самоприйняття» більш високі показники виявились у дівчат і хлопців з 13 групи у порівнянні з п'ятою, а за шкалою «Прийняття інших» більш високі показники виявились у дів-

чат і хлопців 5 групи в порівнянні з 13 групою. За шкалою «Інтернальність» більш високі показники виявились у дівчат і хлопців 5 групи, так само як і за шкалою «Домінування».

Представляємо результати цього дослідження у вигляді діаграм.

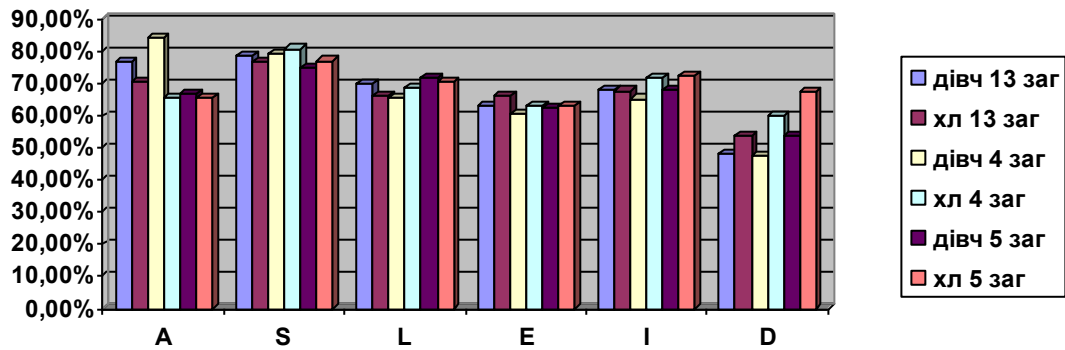

Рис. 2 Діаграма результатів діагностики соціально-психологічної адаптації за методикою Роджерса – Даймонда (СПА) у підлітків трьох груп табору «Молода гвардія»

Для виявлення взаємозв'язків між показниками методик дослідження нами був проведений кореляційний аналіз. Ми отримали значення коефіцієнту ко-

реляції, які являються статистично значимими і свідчать про взаємозв'язки показників (див табл. 3).

Таблиця 3

Результати кореляційного аналізу

		Правова культура		
		Оцінка себе	Оцінка колективу (середнє арифметичне)	Загальна оцінка (середнє арифметичне)
Методика діагностики соціально-психологічної адаптації Роджерса – Даймонда (СПА)	Адаптація А	0,19	0,09	0,17
	Самоприйняття S	0,15	0,05	0,12
	Прийняття інших L	0,34*	0,33*	0,36*
	Емоційний комфорт E	0,23	0,15	0,21
	Інтернальність I	0,30*	0,27*	0,32*
	Прагнення до домінування D	0,18	0,24*	0,26*

* відмічені статистично значущі значення коефіцієнта кореляції.

Як показано в таблиці, прийняття інших позитивно корелює з трьома оцінками правової культури ($r = 0,34$ для самооцінки правової культури; $r = 0,33$ для групової оцінки правової культури; $r = 0,36$ для інтегральної оцінки правової культури). Отже, високий рівень правової культури відповідає високому рівню прийняття інших людей.

Інтернальність також позитивно корелює з трьома оцінками правової культури ($r = 0,30$ для самооцінки правової культури; $r = 0,27$ для групової оцінки правової культури; $r = 0,32$ для інтегральної оцінки правової культури), що означає відповідність високого рівня правової культури високому рівню інтернальності.

Цікаво, що значення коефіцієнта кореляції між показниками самооцінки рівня правової культури і

прагненню до домінування низьке, в той час як групова і інтегральна оцінка правової культури позитивно корелює з даними показниками ($r = 0,24$ для групової оцінки правової культури; $r = 0,26$ для інтегральної оцінки правової культури – коефіцієнти статистично значимі). Таким чином, високий рівень прагнення до соціального домінування відповідає високій оцінці групою правової культури особистості.

Можна зробити висновок, що з правовою культурою особистості пов'язані такі показники соціально-психологічної адаптації, як інтернальність, прийняття інших і прагнення до домінування.

Можна вважати, що висловлене нами припущення, що рівень правової культури пов'язаний з рівнем адаптації людини, за результатами кореляційного аналізу підтвердилось частково. Проте, важливою є кореляція між статистичним значенням коефіцієнта кореляції і прийняття інших. На нашу думку, як ми про це вже казали вище, права культура є залученням особистості до соціальних (міжіндивідуальних) стосунків. Ця здатність індивіда суттєво пов'язана з внутрішнім контролем – інтернальністю – здатністю людини брати на себе відповідальність за події у своєму житті на відміну від поведінки людей, які пере-

важно пов'язують події свого життя з зовнішніми причинами та навколишнім середовищем, екстернальністю [9, с. 119].

Статистично значущі значення коефіцієнта кореляції правової культури і домінування за шкалами «оцінка колективу» і «загальна оцінка», на наш погляд, можна пояснити тим, що досліджувані відносяться до групи підлітків, в якій дуже важливо проявити себе в колективі однолітків. Цікаво, що оцінка себе за шкалою «прагнення домінування» не корелює з правовою культурою. Можна вважати, що це пов'язано з тим, що в підлітковому віці людина ще не здатна зрозуміти властивості своєї особистості, вона ніби «не бачить себе», не може пояснити свої дії, вчинки. А люди, які її оточують, бачать її такою, якою вона є і правильно оцінюють її поведінку.

Подальший напрямок нашого дослідження з дітьми, які приїждять відпочивати в дитячо-оздоровчий табір «Молода гвардія», – визначення рівня розвитку їх правової культури з врахуванням особливостей сімей, з яких походять діти, та їх віку. На основі отриманих результатів дослідження ми будемо працювати над процесом формування правової культури цих дітей, а також їхньої соціально-психологічної адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богомолів А. М. Личностный адаптационный потенциал в контексте системного анализа / А. М. Богомолів // Психологическая наука и образование. – 2008. – № 1. – С. 67-74.
2. Браткова О. Ю., Дударенко О. Б., Теклюк І. В. Сергета І. В. Особливості соціально-психологічної адаптації підлітків, які навчаються в сучасних загальноосвітніх закладах / О. Ю. Браткова, О. Б. Дударенко, І. В. Теклюк, І. В. Сергета // Наука і освіта: наук.-практ. журнал. – 2010. – № 6. – С. 40-42.
3. Вельдбрехт О. О. Модель оптимуму креативності як здатності до соціально-психологічної адаптації / О. О. Вельдбрехт // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 8. – С. 15-19.
4. Данилков А. А. Психологическая адаптация ребенка в условиях детского лагеря: избегание негативных последствий информационной цивилизации / А. А. Данилков // Педагогическое образование и наука. – 2011. – № 8. – С. 95-100.
5. Дубровин Д. Н. Психологическая адаптация как фактор личностного самоопределения в старшем подростковом возрасте / Д. Н. Дубровин // Мир психологии. – 2007. – № 4. – С. 67-74.
6. Кузнецова О. В. Психологическая характеристика адаптивной личности / О. В. Кузнецова // Научный вестник південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського / збірник наукових праць / випуск 11-12 – Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2002. – 304 с.
7. Підчасов Є. В. Динаміка психологічної адаптації особистості молодшого підлітка до навчання в основній школі: автореф. дис. ... канд. психол. Наук / Є. В. Підчасов. – Харків, 2010. – 21 с.
8. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие / Редактор-составитель Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский дом «БАХ-РАХ-М», 2002. – 672 с.
9. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. М. Степанов. – К.: «Академвидав», 2006. – 424 с.
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сост., авторы комментариев и послесловия А. В. Брушлинский, К. А. Абульханова-Славская / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
11. Ямницький В. М. Процесуальні й змістові характеристики адаптації і творчості: взаємозв'язок і взаємозалежність / В. М. Ямницький // Науковий вісник південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського / збірник наукових праць / випуск 11-12 – Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2002. – 304 с.
12. Ямницький В. М. Підліток як суб'єкт соціально-психологічної адаптації / В. М. Ямницький // Наука і освіта: наук.-практ. журнал. – 2001. – № 1. – С. 70-74.
13. Ямницький В. М. Соціально-психологічна адаптація особистості: сучасні підходи / В. М. Ямницький // Наука і освіта: наук.-практ. журнал. – 2001. – № 6. – С. 82-87.
14. Ямницький В. М. Взаємодія як центральна ланка процесу соціально-психологічної адаптації / В. М. Ямницький // Наука і освіта: наук.-практ. журнал. – 2002. – № 1. – С. 92-96.

REFERENCES

1. Bogomolov, A. M. (2008). Lichnostnyy adaptatsionnyy potentsial v kontekste sistemnogo analiza [Personal adaptive capacity in the context of systems analysis]. *Psikhologicheskaya nauka i obrazovanie – Psychological Science and Education, 1*, 67-74 [in Russian].
2. Bratkova, O. Yu., Dudarenko, O. B., Tekliuk, I. V., & Serheta, I. V. (2010). Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii pidlitkiv, yaki navchaitusia v suchasnykh zahalnoosvitnikh zakladakh [Features of socio-psychological adaptation of adolescents enrolled in modern schools]. *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurnal – Science and Education: scientific and practical journal, 6*, 40-42 [in Ukrainian].
3. Veldbrekht, O. O. (2009). Model optymumu kreatyvnosti yak zdatnosti do sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii [Model of creativity optimum as the ability of social-psychological adjustment]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – Practical Psychology and Social Work, 8*, 15-19 [in Ukrainian].
4. Danilkov, A. A. (2011). Psikhologicheskaya adaptatsiya rebenka v usloviyakh detskogo lagerya: izbeganie negativnykh posledstviy informatsionnoy tsivilizatsii [Psychological adaptation of the child in a children's camp: avoiding negative effects of information civilization]. *Pedagogicheskoe obrazovanie i nauka – Pedagogical education and science, 8*, 95-100 [in Russian].
5. Dubrovin, D. N. (2007). Psikhologicheskaya adaptatsiya kak faktor lichnostnogo samoopredeleniya v starshem podrostkovom vozraste [Psychological adaptation as a factor in personal self-determination at the age of late adolescence]. *Mir psikhologii – World of Psychology, 4*, 67-74 [in Russian].
6. Kuznetsova, O. V. (2002). Psikhologicheskaya kharakteristika adaptivnoy lichnosti [Psychological characteristics of adaptive personality]. *Naukovyi visnyk pivdenoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushynskoho [zbirnyk naukovykh prats] – Scientific Bulletin of the South Ukrainian State Pedagogical University named after K. D. Ushynsky [Collected Works], 11-12*, p. 304. Odesa: PDPU im. K. D. Ushynskoho [in Russian].
7. Pidchasov, Ye. V. (2010). Dynamika psykholohichnoi adaptatsii osobystosti molodshoho pidlitka do navchannia v osnovnii shkoli [Dynamics of psychological adaptation of junior adolescent's personality to studying at school] *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Raygorodskiy, D. Ya. (Eds.) (2002). *Prakticheskaya psikhodiagnostika. Metodiki i testy. Uchebnoe posobie [Practical psychological testing. Techniques and tests. Textbook]*. Samara: Publishing House "BAHRAH-M" [in Russian].
9. Stepanov, O. M. (2006). *Psykholohichna entsyklopediia [Psychological Encyclopedia]*. Kyiv: "Akademvydav" [in Ukrainian].
10. Rubinshtein, S. L., Brushlinskiy, A. V., & Abulhanova-Slavskaya, K. A. (Eds.) (2002). *Osnovy obshchey psikhologii [Fundamentals of General Psychology]*. St. Petersburg [in Russian].
11. Yamnytskyi, V. M. (2002). Protsesualni i zmistovi kharakterystyky adaptatsii i tvorchosti: vzaiemozviazok i vzaiemozalezhnist [Process and content characteristics of adaptation and creativity: interrelation and interdependence]. *Naukovyi visnyk pivdenoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushynskoho – Scientific Bulletin of the South Ukrainian State Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, 11-12*, p. 304. Odesa: PDPU im. K. D. Ushynskoho [in Ukrainian].
12. Yamnytskyi, V. M. (2001). Pidlitok yak subiekt sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii [An adolescent as an object of social and psychological adjustment]. *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurnal – Science and Education: scientific and practical journal, 1* [in Ukrainian].
13. Yamnytskyi, V. M. (2001). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia osobystosti: suchasni pidkhody [Psychosocial adaptation of personality: contemporary approaches]. *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurnal – Science and Education: scientific and practical journal, 6*. [in Ukrainian].
14. Yamnytskyi, V. M. (2002). Vzaiemodiia yak tsentralna lanka protsesu sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii [Interaction as a central link of psycho-social adaptation]. *Nauka i osvita: nauk.-prakt. Zhurnal – Science and Education: scientific and practical journal, 1*. [in Ukrainian].

В. А. Булгакова

УРОВЕНЬ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ И СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ ПОДРОСТКОВ

Проведенное исследование было направлено на определение уровня развития правовой культуры и социально-психологической адаптации. Исследование проводилось в трёх отрядах оздоровительного лагеря «Молодая гвардия», испытуемые – подростки в возрасте от 12 до 16-17 лет. Был проведен корреляционный анализ, который выявил, что «принятие других» положительно коррелирует с тремя оценками правовой культуры (самооценка правовой культуры; групповая оценка правовой культуры; интегральная оценка правовой культуры). Высокий уровень правовой культуры отвечает также таким показателям социально-психологической адаптации как «интернальность» и «стремление к доминированию». Более высокие показатели по шкалам «принятие других» и «интернальность» проявились в отряде, в котором преобладающее большинство испытуемых было в возрасте 15-17 лет.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация; уровень развития правовой культуры; «принятие других», «интернальность», «стремление к доминированию».

V. O. Bulhakova

ADOLESCENTS' LEGAL CULTURE DEVELOPMENT LEVEL AND THEIR PSYCHOSOCIAL ADAPTATION

The process of personal forming of a person as a member of society can include the formation of a legal culture. The legal culture is characterized by the level of development and juridical safety of rights and personal freedom. It is necessary to pay a great attention to the fact that legal culture is a part of social and specific features of a personality and his/her own experience. The level of legal culture development is connected with the level of personal development in the psychosocial adaptation and the active attraction of a personality to the social environment. There is an urgent problem with children's adaptation to new conditions of living, especially it concerns the camps, which are specialized in children health. We put the following task: to define the interconnection between the development level of legal culture and the level of adolescents' psychosocial adaptation. In order to conduct this investigation we have used the methodology (the questionnaire) developed by K. Rogers and P. Dymond. In assistance with academician Oleksiy Chebykin we have worked out the methodology "The scale of development of legal culture" in order to study the development level of adolescents' legal culture. The study was conducted at the child camp, which is specialized in health; three groups of teenagers were involved in the experiment. The age of tested children varied from 12 to 17 years old. The results of this study determine high level of development of legal culture. The correlation analysis was applied according to the results, which we have got with the help of two methodologies. Besides, it has shown the positive correlation with the three marks of legal culture: self-estimation of legal culture, grouped estimation and the integral estimation of legal culture. It can be characterized as "accepting of other people", "internalism" and "intention to the domination". We have got the other data that has higher marks on the scale, which are connected with "accepting of the other people" and "internalism", they were fixed in the group of teenagers from 15 to 17 years old.

Keywords: psychosocial adaptation, development level of legal culture, "accepting the others", "intention to the domination".

Подано до редакції 08.09.2014
